

A Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetében 2009 tavaszán életre hívott 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely (www.20szadhangja.hu) a maga szerény eszközeivel a magyar társadalomkutatás, ezen belül a kvalitatív módszerekkel készült kutatások örökségét kívánja gyarapítani. Műhelyünk összegyűjti, digitalizálja és közkinccsé teszi a kutatók által felajánlott interjúk, dokumentumok, stb. másolatait. A kutatóműhely célja a magyar szociológia „hangzó” örökségének leltárba vétele, a kvalitatív módszereket alkalmazó magyar szociológiai műhelyek történetének feltárása és dokumentálása, valamint új történeti szociológiai kutatások kezdeményezése az összegyűjtött interjúk bázisán. Sorozatunkban egy-egy, már feldolgozott és online elérhető gyűjteményt mutatunk be azzal a nem titkolt céllal, hogy a potenciális új kutatók érdeklődését a gyűjtemény iránt felkeltsük.¹

TARI ÖRS LEHEL

A LISKÓ ILONA GYŰJTEMÉNY BEMUTATÁSA

Liskó Ilona (1944–2008) szociológus szakmai pályafutása jelentős hagyatékkal gazdagította a magyar szociológiatörténetet. Főművét, ami egy átfogó oktatásszociológiai egyetemi tankönyv lehetett volna, soha nem tudta megírni, de termékeny szerző lévén, publikációkban dolgozta fel gyűjtőmunkájának és terepkutatásainak eredményeit. Halála után méltatói a valóság kutatójának nevezték (Csákó 2008).² Törekedett kutatási eredményeinek minél szélesebb körben történő bemutatására, nem állhatta, amikor a tanulmányok belső kiadványként a süllyesztőben végezték. Élete utolsó szakaszáig tevékeny volt, és bár lehetősége megvolt a tanításra, inkább a kutatói aktivitást választotta. A *Kutatás Közben* füzet sorozat egyik legtermékenyebb szerzője volt.³ Publikációi mellett a kutatásai során keletkezett irathagyaték megkerülhetetlen forrása a magyar oktatásszociológia történetének. Számos interjúátíratot és esettanulmányt hagyott az utókorra, melyek a 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely egyik első bevételezése alkalmával kerültek feldolgozásra, valamint digitalizálásra.

Liskó Ilona egyetemi diplomáját magyar–népművelés szakon szerezte 1967-ben. 1972 és 1981 között a Társadalomtudományi Intézet tudományos segédmunkatársaként, majd az ezt követő huszonhárom évben az Oktatáskutató Intézet kutatójaként és főmunkatársaként dolgozott egészen 2004-ig. 1992-ben megszerezte kandidátusi fokozatát szociológiából, 2007-ig a Felsőoktatási Kutatóintézet igazgatója, majd az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet tudományos főmunkatársa volt. Állandó rovata az *Educatio* című folyóiratban a *Valóság* címet viselte.

Társadalomtudományi kutatásait a hatvanas évek elején kezdte, amikor Havas Gáborral együtt a Pécs környéki falvakat járva szerzett tapasztalatokat a vidék mindennapjairól és a szegénységről. A szociológiai mun-

1 A gyűjtemények létrejöttét az OTKA 77566 és 101046 sz. kutatása támogatta. A cikk létrejöttét az OTKA 115644 sz. kutatása támogatta.

2 A Csákó Mihály által írt, *Beszélőben* megjelent nekrológ méltó összefoglalása Liskó Ilona életpályájának.

3 A *Kutatás Közben* az Oktatásfejlesztő és Kutató Intézet tanulmány sorozata. Elérhető: <http://ofi.hu/kutatas-kozben-sorozat> (Letöltve: 2016. január)

ka alapvető ismereteit Kemény István legendás 1971-es cigánykutatásában való közreműködése során sajátította el. Az általa alkalmazott kutatási módszerekre nagy hatással volt Kemény gyakorlati iskolája, a terepmunka és a nagyinterjúk kvalitatív elemzése. A pályafutása során keletkezett igen gazdag irathagyaték jelentős része a 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely kezelésébe került. Ezek az anyagok az alábbiakban megjelölt szisztéma szerint kerültek feldolgozásra.

KUTATÁS AZ ALAPFOKÚ OKTATÁSRÓL, PEDAGÓGUS INTERJÚK

Az 1977-es kutatás során az adatgyűjtők általános iskolai igazgatókkal készítettek interjúkat Budapest különböző kerületeiben. A projekt célja az intézményvezetés körülményeinek és lehetőségeinek vizsgálata, valamint az oktatás és a vezetői feladatok közti feszültségek, az intézményi függés és a szervezeti hierarchia sajátosságainak elemzése volt. Ezek kutatásával a vizsgálatban részt vevő szociológusok egyben a magyar alapfokú oktatás gyenge pontjainak feltárására vállalkoztak. A kutatási sorozat 16 interjút tartalmaz. A korabeli interjútatási gyakorlattól eltérően ezek nem óvatos közelítéssel érkeznek az egyéb életútelemek áttekintése felől a szakmai identitás taglalásához, hanem lényegre törő kérdésekkel, különösebb bevezetés nélkül igyekeznek feltárni az igazgatói és tanári szerepek kihívásait.

ÉRDEKVISZONYOK A SALGÓTARJÁNI SÍKÜVEGGYÁRBAN

A Kardos László és Liskó Ilona által 1979 júliusa és októbere között elvégzett kutatás történetéről kevés háttérinformáció áll rendelkezésre. Szembetűnő, hogy a tematika részben eltér Liskó Ilona egyéb kutatásainak tárgyaitól, az alkalmazott módszerek viszont egyértelműen jelzik a jelenlétét a vizsgálatban. A sorozatban található tizenhárom interjú és a kutatás címét viselő esettanulmány az 1890-ben alapított Zagyvapálfalvi Üvegyár utódjának számító üzemben készült. Habár a kutatás területe nem az oktatás, a körülmények mégis emlékeztetnek az igazgatóválasztások vizsgálatának egyik legfőbb tanulságára, a közösségi alapon és más szempontok szerint (jelen esetben a professzionalizáció egyéb, nem tradicionális csatornáin) történő vezetőválasztás következményeire.

A kutatás közvetlen előzménye a síküvegyártás központi forrásainak jelentős megemelése volt, amit sem a nemzetközi gazdasági környezet, sem a belföldi kereslet nem indokolt, emellett nem jelentett adekvát választ a környező szénbányák bezárása miatt növekvő munkanélküliségre. A sorozat a síküvegyártás sokszor öncélúnak tűnő fejlesztését dolgozza fel olyan körülmények között, amikor a munkás-érdekképviselőt tényleges formáinak hiánya miatt nem a csoportérdekek legális harca és egyeztetése, hanem informális és burkolt érvényre juttatása valósul meg (Kardos–Liskó 1980).

KONGRUENCIA ÉS PÁLYAIDENTIFIKÁCIÓ

A sorozat szakmunkásokkal készült interjúkat tartalmaz, melyek a képzettség és a foglalkozás megfelelését, valamint az interjúalanyok pályaidentitását vizsgálják. A 80 interjút tartalmazó gyűjteményrész 1980 és 1982 között készült. A többek között Kardos László, Liskó Ilona és Szászvári Róbert közreműködésével zajló kutatás hangsúlyosan vizsgálta a szakmunkás életpályára hatással levő tényezőket, így az interjúalany felmenőinek foglalkozását, az oktatásban eltöltött időszak emlékeit, valamint a pályafutására hatással levő egyéb tényezőket

(elhelyezkedési lehetőségek, sorkatonaság, szabadidős tevékenység, érdeklődés, családi és egészségi állapot). Több interjúban kiemelésre került az alany viszonyulása a munkahelyéhez, a jövőbeli tervei (pl. önállósulás), a szakma jövőjéről alkotott perspektívája (utánpótlás, fiatalabb munkaerő képzettsége), valamint a dolgozó helyzete a munkás-hierarchiában.

KUDARCOK A KÖZÉPFOKÚ OKTATÁSBAN

A nyolcvanas években vezetett, szakmunkástanulókkal kapcsolatos kutatásai nem voltak előzmény nélküliek. Liskó Ilona 1972-ben került a Társadalomtudományi Intézetben Gázsó Ferenc csoportjába, ahol kezdetét vette az első szakmunkáskutatás. A Csáki Mihállyal közösen írt, a szakmunkástanulók hetvenes évekbeli társadalmi determinációjáról szóló 1979-es kandidátusi értekezését (Csáki–Liskó 1979) a komolytalanságára hivatkozva sikertelenül próbálták a pártközpontból elutasítani, de ekkorra Liskó Ilona már többéves, terepen szerzett kutatói tapasztalattal rendelkezett (Csáki 2008).

Első önállóan vezetett kutatása a *Kudarcok a középfokú oktatásban* (1981–1985) volt, az ebből készült tanulmánykötet 1986-ban jelent meg (Liskó 1986). Ebben az interjúsorozatban Liskó az oktatási rendszerben történő lemorzsolódás valódi okait próbálta feltárni. Kik maradtak ki belőle, és mi történt a kimaradást követően? A reprezentatív minta az ország középfokú iskoláinak 5 százalékára terjedt ki, a felvétel az 1981/82-es tanévben kimaradt gyermekeket érintette (Liskó 1994:55). Eredményei szerint a kudarcok okai közt lehetnek intézményi és családi természetűek, míg maga a tanuló a legritkább esetben tehető felelőssé. Liskó szerint a legjellemzőbb ok a támogató magatartás hiánya, melyet követ a pedagógia kudarca, ami a hátrányos helyzetűek iskolarendszerből való eltávolításának szándékával terhes. Az interjúk megrázó erővel példázzák a bosszú aktusait, amikor a tanuló „*dacból kezd el nem tanulni. Már csak azért sem teljesít jól az iskolában, mert tudja, hogy a szülőknek ez fontos, ezt várja tőle. Ez az egyetlen eszköze arra, hogy megtorolja a szülőtől elszenvedett sérelmeket*” (Liskó 1994:55). Ezen kívül lehetséges okként felmerül az érzelmi elhanyagoltság, a szociokulturális, etnikai hátrány is. A vizsgált időszakban a fiatalok jelentős része bár részesült középfokú oktatásban, a kihullók aránya tragikus méreteket öltött. A kutatás egyben a szakmunkások társadalmi mobilitásának korabeli korlátait is próbálta feltárni. A sorozatban 118 interjúátírat található, melyek tanárokkal, lemorzsolódott tanulókkal és szüleikkel készültek. A kutatást később, már megváltozott politikai és társadalmi kontextusban megismételte, amiről több, hasonló címmel megjelent kiadvány tanúskodik (Liskó 2003).

ISKOLAI FEGYELMI ELJÁRÁSOK

Az 1989-es gyűjteményrész a fenti vizsgálat egyik mellékszálának folytatásaként értelmezhető. A rövid sorozatban az intézményvezetőkkel készült interjúk mellett megtalálhatók a több középiskola tanulóinak fegyelmi tárgyalásai során keletkezett dokumentumok, valamint az eseteket részletesen feldolgozó tanulmányok.

A Beszélőben megjelent elemzésében a kutató lehangoló helyzetelemzést közöl a magyar szakmunkás-képzés helyzetéről. Ezekbe az intézményekbe „*a gyerekek 70%-a érkezett elégséges osztályzattal az általános iskolából, 80%-uk mögött iskolázatlan szülők álltak, és 40%-uk mögött deviáns vagy felbomlott család. A pedagógiai és pszichológiai problémáknak olyan tömegével kellett volna az őket oktató iskolákban a pedagógu-*

soknak megbirkózniuk, ami még az ilyen feladatokra speciálisan felkészített iskolákat is próbára tette volna. Ehelyett az intézmények minimálisra szállították le tanulmányi követelményeiket, a legfőbb nevelési cél a munkamegosztási hierarchia alsó pozícióinak elfogadtatása, ill. az alattvalói helyzethez való alkalmazkodás beszűkítése volt. A jellemző nevelési eszköz pedig a munkával való leterhelés, a kemény bánásmód, a parancsuralom és a büntetés” (Liskó 1994b). Talán ezért sem lehet véletlen, hogy a 80-as évek közepén a középfokú oktatási intézményekben végbemenő fegyelmi eljárások túlnyomó többsége ilyen intézmények falai között zajlott. A vizsgálat során az is kiderült, hogy a tanulmányi feltételeket nem teljesítő, de a fegyelmi kritériumoknak megfelelő tanuló jelentősebb akadályok nélkül megszerezhetette bizonyítványát, így a szakmunkásképző végső soron a konformizmust jutalmazta, miközben maga előtt tolta az általános iskola által kezeletlen problémákat.

KUTATÁS A TÁNCICS KOLLÉGIUM TANULÓIRÓL

A Táncsics Kollégium kutatásának ötlete M. Pásztor Józseftől, a kollégium egyik nevelőtanárától származott, Liskó Ilonát Futaki József, az Ifjúsági Könyvkiadó felelős szerkesztője kereste meg az ötlettel. Futaki 1967-ben egyike volt a legelső évfolyamosoknak a kollégiumban, ahol elsősorban a munkásgyerekeket készítették fel az egyetemi tanulmányokra. A kutatás során 150 egykori diákot sikerült megtalálniuk. A kutatást kiértékelő tanulmányt a kollégium fennállásának 20. évfordulójára készítették (Puppi 1987:2).

A kutatási sorozat 18 darab 1987-ben készült interjút tartalmaz, melyek alanyai a Táncsics Kollégium egykori lakói, diákjai és nevelőtanárai voltak. Az interjúk részletesen kitérnek az iskolaválasztás előzményeire és okaira, valamint a bent töltött évekre.

IGAZGATÓVÁLASZTÁSOK

Az általános iskolai és középfokú oktatási intézményekben lezajlott igazgatóválasztásokról szóló kutatás apropója az 1985-ös közoktatási törvény volt. A jogszabály megszüntette a szakfelügyeletet, az igazgatóválasztás jogát a tantestületeknek adta, ami korábban elképzelhetetlen szabadságot jelentett a lassan önálló értelmiségiként kezelt pedagógusok testületeinek. A kutatás ennek az eseménynek a következményeit vizsgálta. A kutatássorozatot Liskó Ilona Andor Mihállyal végezte a nyolcvanas évek utolsó éveiben és a kilencvenes évek elején. Az interjúkban az igazgatóvá válás folyamatát vizsgálták. A kutatás két jelentősebb hullámban történt. Az első során, közvetlenül az új törvény hatályba lépését követően, a kutatók mindjárt pontosan rávilágítottak a törvény előtti, illetve utáni szelekciós mechanizmusok igen jelentős különbségeire.

Az első, 1987-es kutatás mintáját nyilvántartási adatok alapján szedték össze, majd kiválogatták belőle azokat a „párokat” (a volt és a jelenlegi igazgatót), ahol az előzetes kérdőíves vizsgálat alapján az igazgatóváltás vélhetően nem konfliktusmentesen zajlott le. Ennek hátterében az a feltételezés állt, hogy a konfliktus kibontása betekintést nyújt a struktúra működésébe. Liskó elmondása alapján már a válogatás időszakában megdöbbenő volt, hogy milyen alacsony szakmai és szellemi színvonalon álló igazgatók kerültek be az interjúmintába. Ennek oka a komisszár szerepet betöltő, szakembernek csak formálisan számító, pedagógusképzésen csak esti tagozaton résztvevő vezetői gárda jelenléte volt. Ügyeltek rá, hogy a minta minden lehetséges településtípusra és a lehető legtöbb megyére kiterjedjen, valamint a különböző nemű és életkorú igazgatók is képviselve legye-

nek (Andor–Liskó 1994:8–9). Legfőbb feladatként a tipikus életutak, az igazgatók családtörténeti és kulturális hátterének felvázolását tűzték ki maguk elé.

A kutatás 1991-es megisméltését az önkormányzati törvény tette indokoltá, ugyanis ettől kezdve az igazgató kinevezésének joga a fenntartóhoz, vagyis az önkormányzatokhoz került. Az addigi tapasztalatok azt mutatták, hogy bár a közoktatási törvény 1985-ös megváltozása óta az igazgatóválasztások során erősödtek a szakmai szempontok, a kiválasztási aktus demokratizálódása folytán a helyi hatalmi harcok színterévé vált, és sokszor a régi hatalmi garnitúrával való leszámolást eredményezte (Liskó 1992:122). Ez a tantestületek vétőjogának elvesztését jelentette. A kutatás során készült *Az utolsó igazgatóválasztás* (Andor–Liskó 1994) című munka szerint az iskolák dolgozói a belső jelölteket részesítették előnyben.

A sorozat interjúpárokat, az intézmények régi és újonnan megválasztott vezetőivel felvett beszélgetéseket tartalmaz. Az 1987-es vizsgálat során 120 interjú készült. A gyűjteményben esettanulmányok mutatják be az igazgatóválasztások körülményeit, ezeket követik az intézményenkénti interjúpárok. 1991-ben szintén esettanulmányok és interjúk készültek, melyek a sorozatban szintén megtalálhatók. A kutatás eredményeit a szerzők két közösen jegyzett különálló kötetben (*Igazgatócserék* 1991-ben és *Az utolsó igazgatóválasztás* 1994-ben) jelentették meg.

SZERKEZETVÁLTÓ ISKOLÁK

Ugyancsak az 1985-ös törvény tette lehetővé a szerkezetváltó iskolák létrejöttét, melyekhez 1988-tól az oktatási tárca pályázatok útján elérhető anyagi eszközöket is nyújtott. Az 1989/90-es tanévben két gimnázium kapott engedélyt a tanmenet megváltoztatására, két tanévvel később az önkormányzati fenntartású intézmények majdnem egyhatoda vezetett be valamilyen szerkezetmódosítást. Mindeközben a minisztérium nyilvánvalóvá tette, hogy a váltás feltételeinek egyéb módosításai mellett a további szerkezetmódosításhoz a központi költségvetés nem járul hozzá, így a tervezett változtatásokat a fenntartó önkormányzatoknak kellett kigazdálkodniuk.

1992-ig 110 iskola kapott egyedi engedélyt arra, hogy a szokásos 4 helyett 6 vagy 8 osztályos gimnáziumi tagozatot indítson. Ebben az időszakban az érintett intézmények többsége még a tradicionálisnak mondható 8 osztályos gimnáziumi rendszerben kívánt osztályokat indítani. 84 volt közülük gimnázium, és jóval kevesebb az általános iskola és a szakközépiskola. A tendencia a hagyományos középiskolai szerkezet felbomlását jelezte.

Az Oktatáskutató Intézetben végzett vizsgálat mintájába 40 iskola került, valamennyiben esettanulmányt készítettek a kísérlet megvalósulásának körülményeiről. A kutatás zárótanulmányában a kutatók lesújtóan értékelték a szakpolitikai szóhasználatban még mindig „kísérlet”-ként hivatkozott folyamatot, ami a középiskolák harmadát érintette a kilencvenes évek legelején (Liskó–Fehérvári 1996:5–7). A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy a szerkezetváltásra engedéllyel rendelkező intézmények szinte kivétel nélkül az elitoktatás színterei, vagy azzá kívánnak válni. Ez a folyamat korai szelekcióval, valamint meghosszabbodott tanulmányi idővel jár, ami eleve csökkenti a szakmunkás rétegekből származó tanulók esélyeit. A szelekciós lehetőség a középoktatási hierarchia csúcsáról mintegy „lecsorog” az szakközépiskolákba valamint a szakmunkásképzőkbe (mely szint addig nem rendelkezett a válogatás lehetőségével), így megjelent egy olyan réteg, amely a már legalsóbb szinten is

lehetséges intézményi válogatás következtében kiszorulhat a középfokú oktatásból. A változások eredményeként az oktatási színtér spontán liberalizációja ment végbe, de emellett a kutató felhívja a figyelmet az anyagi fedezet, infrastruktúra, pedagógusi állomány, szakmai felkészültség hiányosságaira és egy követendő nemzeti alaptanterv szükségességére is, valamint arra, hogy már 1992-ben a gimnáziumi belépő generáció igen magas százaléka kezdte középfokú tanulmányait kísérleti körülmények között.

A kutatás az oktatási innováció mögötti pedagógiai szándékok, az önkormányzati motivációk, az átalakítás egyéb intézményekre gyakorolt hatások, az oktatásban résztvevők társadalmi összetétele, az intézmények pénzügyi helyzete, valamint a szerkezetváltó iskolák jövőképe kapcsán felmerült kérdéseket kívánta megválaszolni (Liskó–Fehérvári 1996:7).

A kutatás dokumentumait tartalmazó sorozatban megtalálható a negyven esettanulmány, valamint a különböző iskolák dolgozóival készült interjúk átiratait is. A kutatás alapján több tanulmány is készült, melyek közül a legátfogóbb a *Szerkezetváltó iskolák a kilencvenes években*, melyet Liskó Ilona Fehérvári Anikóval közösen jelentetett meg az Oktatáskutató Intézet gondozásában 1996-ban, ennek rövidebb változatát már 1993-ban publikálták. A projektet folyamatában is kísérték elemzések, egy ilyen, a kutatást kiértékelő lényegre törő tanulmányban felvázolt jövőkép szerint a minőségi közoktatás megszervezése nélkül a fellendülő elitképzés bevezetése megmerevíti a társadalomszerkezetet (Liskó 1992b:82).

SAKMUNKÁSTANULÓK

Liskó Ilona kutatói munkája 1990 után három nagy témára fókuszált. Az oktatási rendszer változásai mellett követte a szakképzés sorsát és a hátrányos helyzetűek, különösen a cigány tanulók oktatását érintő problémákat.

A rendszerváltás után a szocialista nehéziparra épülő gazdaság összeomlásával a régimódi mechanizmusok igényeinek megfelelő szakmunkásképzés által kitermelt tömegek váltak a legkiszolgáltatottabbakká. A korábbi ipari struktúrára épülő képzési formák szintén válságba jutottak a működésükhöz sokszor keretet adó nehézipari és egyéb termelési egységek megszűnésével vagy a szakképzésből való kivonulásával. Liskó Ilona a Beszélőben megjelent elemzése szerint „nem kétséges, hogy az alacsony presztízsű úgynevezett hiányszakmák alsó rétegekből származó tanulói nemcsak a szocialista iskolarendszer vesztesei voltak, hanem a demokratikus átalakulás is ők lesznek.” Sötét víziója szerint a korábban hiányszakmákat tanulók utódai kiszorulnak a középfokú oktatási intézményekből (Liskó 1999).

A jelenség vizsgálatát 1992-ben kezdte Csákó Mihállyal. A szakmunkástanulók helyzetének kutatása országos mintán történt. Ebben az időszakban igen szembetűnő volt a tanulólétszám csökkenése, valamint a nagyipari háttér fentebb már említett hiánya, mely a gyakorlólhelyek megszűnését is jelentette. Módszertani értelemben a kutatás a korábbi szakmunkásvizsgálatok megismétlése volt, ezért a kutatók ugyanazt a kérdőívet használták. A kutatás eredménye szerint a korábban „belépő”-nek nevezett hiányszakmákra épülő szakmunkásképzésbe vetett szakpolitikai bizalom merő illúzió, ugyanis a szakmunkáscsaládokból származó gyermekek tartósan a társadalom legalsó rétegében ragadhatnak, miközben egyre növekszik az ezzel egy időben minőségi fejlődést mutató gimnáziumok tanulóihoz képest amúgy is jelentős hátrányuk. A kutatás során keletkezett irat-

anyagot tartalmazó sorozatban 71, szakmunkástanulókkal felvett anonimizált interjú található. A gyűjteményben szerepelnek a kutatás során a speciális szakiskolákról 1993–94-ben készült esettanulmányok is.

CIGÁNY GYEREKEK ISKOLAI HELYZETE

A kilencvenes évek második felében a szakképzési rendszer átalakításának kutatása mellett Liskó Kemény Istvánnal, Havas Gáborral és Kertesi Gáborral a cigány gyerekek oktatását vizsgálta. A kutatások feladata a cigány és nem cigány tanulók közti iskolázottsági olló kinyílása volt, mely annak ellenére történt, hogy a korábnál jóval több cigány vett részt a közoktatásban. Habár a kutatói iratanyag nem tartalmaz dokumentumokat erről a kutatásról, Liskó Ilona életpályájának megkerülhetetlen része a roma tanulók iskolai helyzetéről és a kimaradás okairól szóló vizsgálata, mely témában több publikációja is megjelent (Liskó 2002, Havas–Kemény–Liskó 2001).

Liskó Ilona gyűjteménye a 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely, valamint a Blinken OSA Archívum közös gondozásában az oktatásszociológia és a magyar közoktatás ezredfordulót megelőző évtizedeinek történetének elkerülhetetlen forrása. Az anyag kutatása a gazdaság-, család- és szervezetszociológiai vizsgálatoktól a pszichológia különböző területeiig kalauzolja az érdeklődőt.

HIVATKOZÁSOK

- Csákó M. (2008) A valóság kutatója: Liskó Ilona (1944–2008) *Beszélő*, 7. Elérhető: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-valosag-kutatoja-lisko-ilona-1944%E2%80%932008> (Letöltve: 2016 január).
- Andor M. – Liskó I. (1991) *Igazgatócserék*. Közoktatási Kutatások sorozat, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Andor M. – Liskó I. (1994) *Az utolsó igazgatóválasztás*. Budapest: Educatio.
- Csákó M. – Liskó I. (1979) *A szakmunkástanulók társadalmi determinációja a hetvenes években*. Kandidátusi értekezés, Budapest.
- Havas G. – Kemény I. – Liskó I. (2001) *Cigány gyerekek az általános iskolákban*. Kutatási zárótanulmány, Budapest : Oktatókutató Intézet.
- Kardos L. – Liskó I. (1980) *Érdekvizonyok a Salgótarjáni Síküveggyárban*. Kézirat, HU OSA 409-1-2 Cont. No. 1, 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely, Liskó Ilona gyűjteménye: Érdekvizonyok a Salgótarjáni Síküveggyárban.
- Liskó Ilona gyűjteménye a 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely, valamint a Blinken OSA Archívum gondozásában. HU OSA 409-1 állag.
- Liskó I. (2002) Cigány tanulók a középfokú iskolákban. Kutatási zárótanulmány, *Kutatás közben sorozat*. Budapest: Oktatókutató Intézet.
- Liskó I. (1986) *Kudarckok középfokon*. Kutatási beszámoló az OKKFT B/2 2.2 program keretében folytatott Az oktatási rendszer szelekciós mechanizmusai c. kutatásról, Budapest: Oktatókutató Intézet.
- Liskó I. (1992) Iskolaigazgatók kinevezésének szabályozása. In Kozma T. – Lukács P. (szerk.) *Szabad legyen vagy kötelező? A közoktatási törvény koncepciójához*. Budapest: Educatio.
- Liskó I. (1992b) Szerkezetváltó iskolák. In Kozma T. – Lukács P. (szerk.) *Szabad legyen, vagy kötelező? A közoktatási törvény koncepciójához*. Budapest: Educatio.
- Liskó I. (1993) *Szerkezetváltó iskolák*. Budapest: Oktatókutató Intézet. Elérhető: http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/190_lisko_szerkezetvalto_iskolak.pdf (Letöltve: 2016 január).
- Liskó I. (1994) Kiegészítések a *Kudarckok középfokon* című kutatást bemutató fejezet végjegyzetében, In Havas K. – Somorjai I. (szerk.) *Szöveggyűjtemény a társadalmi egyenlőtlenségek tanulmányozásához*. Budapest: Techno Inter.
- Liskó I. (1994b) A szakképzés vesztesei. *Beszélő*, 30. Elérhető: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-szakkepzes-vesztesei> (Letöltve: 2016 január).
- Liskó I. – Fehérvári A. (1996) *Szerkezetváltó iskolák a kilencvenes években*. *Kutatás Közben sorozat*, 212. Budapest: Oktatókutató Intézet. Elérhető: https://www.ofi.hu/sites/default/files/attachments/212_lisko-fehervari_szerkezetvalto_iskolak_a_kilencvenes_e.pdf (Letöltve: 2017. március).
- Liskó I. (1999) A szakképzés vesztesei. *Beszélő*, 30. Elérhető: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-szakkepzes-vesztesei> (Letöltve: 2016 január).
- Liskó I. (2003) *Kudarckok a középfokú iskolákban*. *Kutatás Közben sorozat*, 250. Budapest: Oktatókutató Intézet. Elérhető: http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/250_liskokudarckozepfok.pdf (Letöltve: 2016 január).
- Puppi L. (1987) Beszélgetés Futaki Józseffel. *Táncsics Tükör, A Táncsics Mihály Középiskolai Fiúkollégium Lapja*, 1.